

УДК 343.98

Дмитро Патрелюк,*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

МОМЕНТ ПОЧАТКУ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ ПЕРЕСЛІДУВАННЮ

У статті досліджено моменти початку кримінального переслідування та протидії йому. Доведено, що виникнення означених явищ може не збігатися за часом, а також не залежить від стадій кримінального провадження чи прийняття процесуальних рішень. Визначено, що кримінальне переслідування може виникати й до початку кримінального провадження – під час здійснення оперативної розробки. Момент початку протидії кримінальному переслідуванню автор пов'язує з конкретними діями, бездіяльністю чи створеннями перешкодами, спрямованими на унеможливлення, вирішення або припинення кримінального конфлікту.

Ключові слова: кримінальне переслідування, протидія кримінальному переслідуванню, початок протидії, кримінальний конфлікт, оперативна розробка.

Постановка проблеми. Відносини з протидії кримінальному переслідуванню в процесі свого існування зазнають еволюції – виникають, змінюються та припиняються. Необхідною умовою для такого розвитку є час. Останній є не лише мірою тривалості, а й основою для послідовного метаморфозу відносин в означених процесах.

Актуальність дослідження моменту початку протидії кримінальному переслідуванню зумовлена теоретичною і практичною необхідністю. Так, перша полягає в можливості спрогнозувати за допомогою цих знань поведінку суб'єктів, отримати інформацію щодо їхніх особистих якостей, визначити завдання протидії на окремих етапах переслідування, характер її організованості тощо. У прикладному плані вказані знання дадуть змогу визначити комплекс і порядок проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для нейтралізації протидії в такий час, коли вона буде неможливою або неефективною.

Теоретичну основу статті становлять праці таких науковців, як І.В. Гловюк, О.А. Губська, С.В. Дадонов, Д.Д. Донський, В.Ф. Крюков, А.В. Лапкін, Л.В. Лівшиц, О.О. Левендаренко, Т.О. Лоскутов, І.В. Рогатюк, О.Б. Соловійов, О.О. Толкаченко, Д.М. Цехан, М.О. Чельцов, О.Г. Халіулін, Н.І. Щегель та інші.

Метою статті є науковий результат у вигляді визначення моменту початку кримінального переслідування та протидії йому. Завданнями є такі: 1) з'ясування моменту початку кримінального переслідування; 2) дослідження моменту початку протидії кримінальному переслідуванню; 3) визначення співвідношення часових меж початку означених явищ.

Виклад основного матеріалу. Протидія, за визначенням С.І. Ожегова, являє собою дію, яка перешкоджає іншій дії [1]. Із зазначеного впливає висновок про залежність виникнення протидії від факту існування дії. Стосовно нашого дослідження виникнення протидії кримі-

нальному переслідуванню зумовлене наявністю кримінального переслідування, а отже, можна висловити тезу про те, що в загальному вигляді й час їх існування повинен збігатися. Перевіriamo зазначене припущення.

Аналіз позицій учених щодо моменту початку кримінального переслідування показав, що єдність у цьому питанні поки що відсутня. У науковій літературі можна зустріти такі підходи:

- **позиція перша:** кримінальне переслідування починається після пред'явлення підозри особі (порушення кримінальної справи проти особи). Позицію обстоюють І.В. Гловюк [2], Д.М. Цехан [2], А.В. Лапкін [3, с. 54], В.Ф. Крюков [4, с. 33], О.О. Левендаренко [5, с. 167], О.Г. Халіулін [6, с. 6], О.Б. Соловійов [7, с. 93] та інші (рис. 1).

- **позиція друга:** кримінальне переслідування починається з унесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (порушення кримінальної справи за фактом). Прихильники позиції – І.В. Рогатюк [8, с. 81], М.О. Чельцов [9, с. 348], Н.І. Щегель [10, с. 10], С.В. Дадонов [11, с. 22], Д.Д. Донський [12, с. 57], С.М. Кузнецова [13, с. 68] та інші (рис. 2).

- **позиція третя:** кримінальне переслідування починається з першою слідчою (розшуковою) чи процесуальною дією, спрямованою на викриття особи, яка вчинила злочин. Позиція підтримується Т.О. Лоскутовим [14, с. 4], О.А. Губською [15, с. 111] та іншими.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, слідчі (розшукові) дії проводяться після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Єдиною слідчою (розшуковою) дією, яка може йому передувати, є огляд місця події. Окрім цього, до початку кримінального провадження можуть мати місце й процесуальні дії, зокрема такі як затримання особи на місці злочину, відібрання пояснення тощо. Отже, відповідно до

третьої позиції, кримінальне переслідування може розпочатися в будь-який час, разом із першою слідчою (розшуковою) або процесуальною дією, спрямованою на викриття злочинця, в тому числі й до початку кримінального провадження (рис. 3).

Із запропонованих позицій остання, на нашу думку, є найбільш правильною. Початок кримінального переслідування вченими пов'язується з процесом доведення винності особи в кримінальному правопорушенні шляхом проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій. Це є більш зрозумілим і логічним, аніж прив'язка кримінального переслідування до факту прийняття процесуальних рішень (початок кримінального провадження, пред'явлення підозри, направлення обвинувального акта до суду).

Водночас варто вказати, що всі запропоновані позиції обмежують кримінальне переслідування, а відповідно, і протидію йому стадією досудового розслідування, що, як нам видається, звужує сутність указаних явищ і не відповідає реаліям боротьби зі злочинністю.

Зокрема, аналіз законодавства та практики роботи оперативних підрозділів свідчить про існування кримінального переслідування й до моменту вчинення злочину. Зокрема, ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон) передбачено, що завдан-

ням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону, однією з підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації про осіб, які готують учинення злочину [16].

І.В. Гловюк і Д.М. Цехан, досліджуючи вказану проблематику, запропонували ввести нову наукову категорію «оперативно-розшукове переслідування», яке розглядають як забезпечувальний і підготовчий етап до досудового розслідування та кримінального переслідування з пріоритетом виконання забезпечувальної функції щодо кримінального провадження [2, с. 343].

Підтримуючи позицію названих учених щодо можливості «переслідування» до початку кримінального провадження, не можемо погодитись із самою сутністю означеного ними явища. На наше переконання, такий підхід (розгляд як забезпечувального та підготовчого етапу) суттєво звужує значення оперативної розробки, зводячи її, по суті, до дій, спрямованих на збирання відомостей з метою початку кримінального провадження (внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань) і подальшого пред'явлення підозри. Проте це не зовсім так. Метою оперативної розробки,

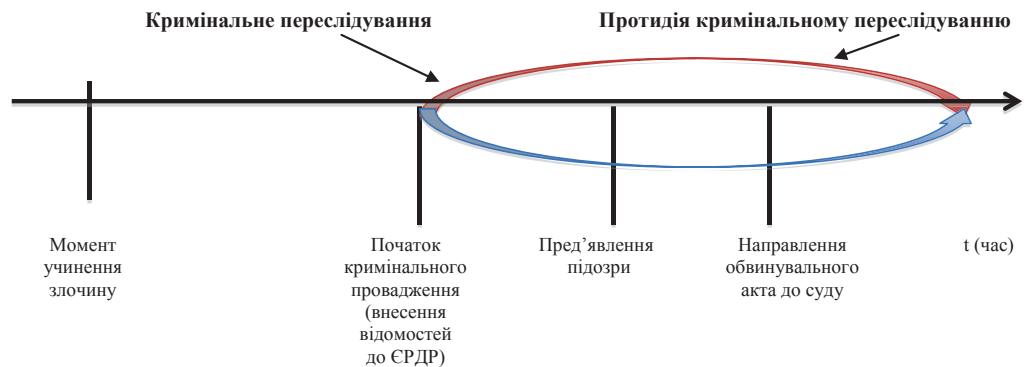

Рис. 1.

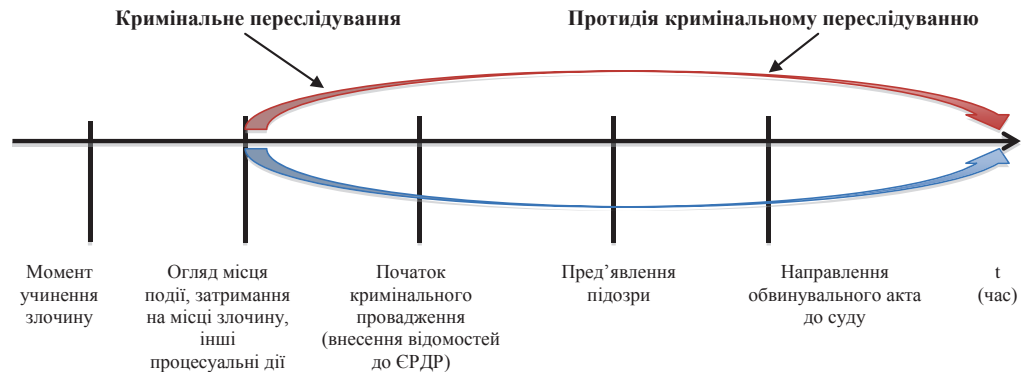

Рис. 2.

аналогічно як і досудового розслідування, є притягнення винних до відповідальності. Для цього на обох стадіях ведеться діяльність щодо збирання доказів слідчими (розшуковими) діями чи оперативно-розшуковими заходами (ч. 2 ст. 99 КПК України) [17]. Отже, можна дійти висновку, що оперативна розробка є такою ж частиною кримінального переслідування, як і досудове розслідування.

Ураховуючи викладене та беручи до уваги те, що оперативно-розшукові справи заводяться стосовно встановленої особи, яка готується до вчинення злочину, а проведення оперативно-розшукових заходів без заведення такої справи неможливе, закономірно й логічно випливає, що заведення оперативно-розшукової справи стосовно осіб, які готують учинення злочину, і є тією крайньою межею, від якої може почина-

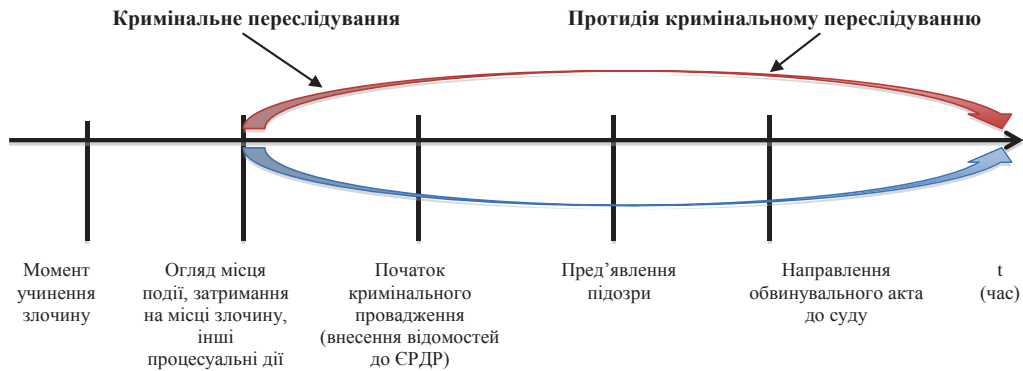

Рис. 3.

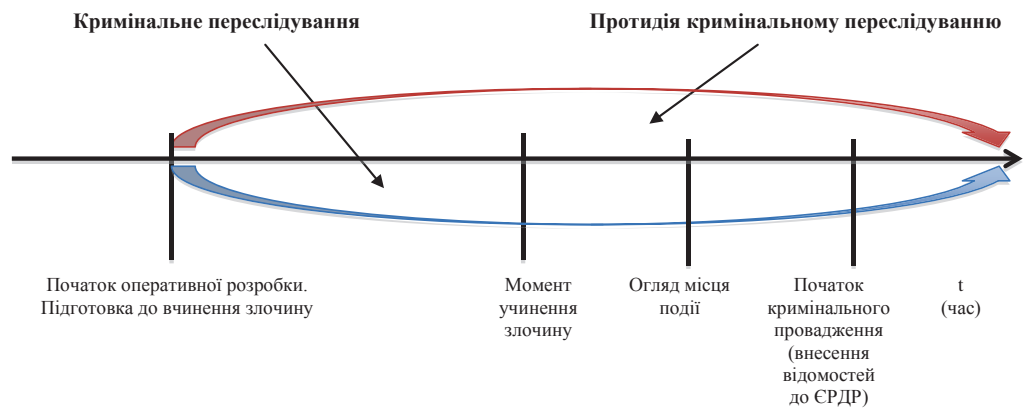

Рис. 4.

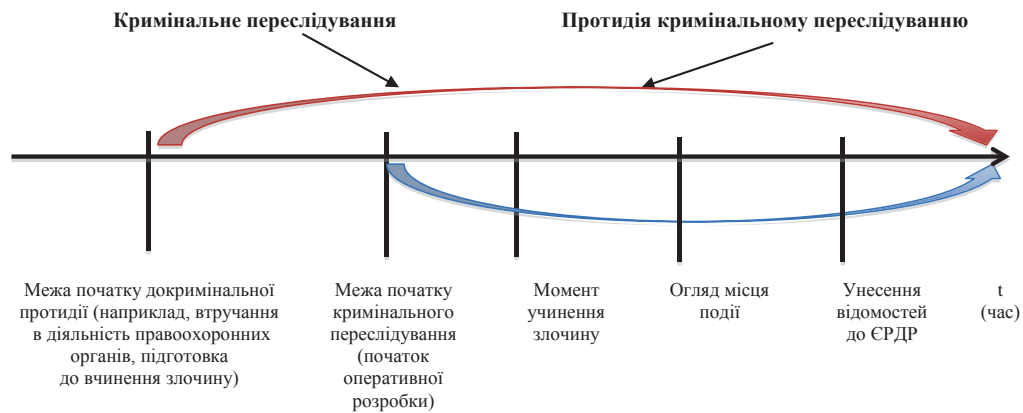

Рис. 5.

тися кримінальне переслідування. Безумовно, кримінальне переслідування може розпочатися й набагато пізніше – з першим оперативно-розшуковим заходом, слідчою (розшуковою) або процесуальною дією, спрямованими на викриття злочинців, але до початку оперативної розробки особи (заведення оперативно-розшукової справи) про нього не може бути й мови.

Окрім цього, велика кількість практиків і теоретиків, серед яких – О.В. Александренко, Л.В. Лівшиц, І.А. Ніколайчук [18, с. 16; 19, с. 46–47; 20, с. 18–19] та багато інших, зазначають, що за часом процес протидії може починатися й до початку розслідування. На стадії підготовки до кримінального правопорушення злочинцями вже розробляються заходи, які зменшують ризик їх викриття, а саме: приховування слідів і знарядь злочину, підготовка місць зберігання викраденого, створення хибного алібі, підбір співучасників, відпрацювання лінії поведінки на випадок затримання тощо (рис. 4).

У попередніх дослідженнях [21, с. 277] нами наводилися й різні варіанти докримінальної (до вчинення злочину) протидії кримінальному переслідуванню, зокрема такий підвид, як *втручання в процесуальну діяльність правоохоронних органів, прокуратури, суду*. Прикладом такої протидії є формальне заведення оперативно-розшукової справи, без проведення комплексу необхідних заходів щодо особи (групи осіб), яка планує вчинення кримінальних правопорушень. Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону [16], указані дії унеможливають проведення оперативно-розшукових заходів щодо цих злочинців іншими співробітниками, що в результаті стане суттєвою перешкодою для документування підготовки та планування злочинної діяльності.

За такого розвитку подій протидія кримінальному переслідуванню на вісі часу передує самому кримінальному переслідуванню, перешкоджаючи виникненню самої оперативної розробки і, як наслідок, документуванню протиправної діяльності (рис. 5).

Наведений приклад демонструє лише один із безлічі можливих варіантів докримінальної протидії кримінальному переслідуванню, яка може починатися задовго не лише до моменту вчинення злочину, а й до початку оперативної розробки, унеможливаючи сам факт виникнення кримінального переслідування.

Отже, максимально «раннім» моментом початку кримінального переслідування є початок оперативної розробки особи (заведення оперативно-розшукової справи), а протидії – вчинення будь-якої першої дії, бездіяльності чи створення перешкоди суб'єктом протидії, спрямованої на недопущення початку кримінального переслідування, і може мати місце задовго до початку оперативної розробки.

Рисунок 5 наочно демонструє, що в окремі проміжки часу відносини з протидії (у цьому випадку докримінальної) можуть мати не дво-, а односторонній характер. За такого «сценарію» злочинці впливають на сторону обвинувачення, а останній нічого не може протиставити у відповідь. Аналогічні ситуації трапляються й під час латентних злочинів. Заради справедливості

варто зазначити, що у практиці боротьби зі злочинністю трапляються й кардинально протилежні ситуації, за яких протидія кримінальному переслідуванню зовсім відсутня.

Викладене дає змогу зробити висновок про хибність висловленої на початку статті тези щодо збігу періодів існування відносин із кримінального переслідування та протидії йому. Указані явища взаємозалежні та взаємозумовлені, проте не завжди мають двосторонній характер, оскільки моменти їх виникнення й розвитку залежать від існування кримінального конфлікту.

Під останнім розуміється взаємовплив суб'єктів (учасників та інших осіб, які залучені до цього) кримінального провадження за допомогою процесуальних і непроцесуальних засобів з метою відстоювання прав та інтересів указаних осіб, у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення [22, с. 196].

На різних стадіях кримінального переслідування суб'єкти протидії вчиняють дії і створюють перешкоди стороні обвинувачення задля досягнення головної мети – **унеможливлення** (неможливість заведення оперативно-розшукової справи, відмова в унесенні відомостей до ЄРДР), **вирішення** (повне припинення досудового розслідування, звільнення від відповідальності, призначення менш суворого покарання) або **нейтралізації** (призупинення досудового розслідування) кримінального конфлікту.

Отже, моментом початку протидії кримінальному переслідуванню є, відповідно, перша дія, бездіяльність або створена перешкода, спрямована унеможливлення, вирішення або нейтралізацію кримінального конфлікту.

Висновки

Підсумовуючи викладене, можна резюмувати так:

1. Кримінальне переслідування починається з першим оперативно-розшуковим заходом, слідчою (розшуковою) або процесуальною дією, спрямованими на викриття злочинця, але не раніше за початок оперативної розробки (заведення оперативно-розшукової справи).

2. Протидія кримінальному переслідуванню починається з першою процесуальною чи непроцесуальною дією, бездіяльністю або створеною перешкодою, спрямованою на унеможливлення, вирішення або нейтралізацію кримінального конфлікту, і може мати місце задовго до вчинення злочину й початку оперативної розробки.

3. Відносини, які складаються між сторонами протидії кримінальному переслідуванню, залежно від характеру впливу суб'єктів один на одного, можна поділити на односторонні та двосторонні. Відповідно, моменти початку кримінального переслідування і протидії йому можуть не збігатися за часом.

Перспективи подальших наукових розробок нами вбачаються в проведінні наукових досліджень чинників, які впливають на тривалість існування протидії кримінальному переслідуванню.

Список використаних джерел:

1. Толковый словарь С.И. Ожегова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.slovarozhegova.ru.
2. Цехан Д.М. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект) / Д.М. Цехан, І.В. Гловук // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pap.in.ua/4/13/Tsekhan%20D.M.%20Hloviuk%20I.V.>
3. Лапкін А. Кримінальне переслідування – перспективна функція прокуратури України / А. Лапкін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 52–57.
4. Крюков В.Ф. Уголовное преследование и прокуратура / В.Ф. Крюков // Российская юстиция : юрид. журн. – 2007. – № 3. – С. 31–34.
5. Левендаренко О.О. Етап реалізації слідчим функції обвинувачення під час досудового слідства / О.О. Левендаренко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2007. – Вип. 1. – С. 165–176.
6. Халиулин А.Г. Уголовное преследование как функция прокуратуры Российской Федерации (проблемы осуществления в условиях правовой реформы) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / А.Г. Халиулин. – М., 1997. – 261 с.
7. Соловьев А.Б. Уголовное преследование и прокурорский надзор в досудебных стадиях судопроизводства / А.Б. Соловьев // Прокурорская и следственная практика. – 1997. – № 3. – С. 91–92.
8. Рогатюк І. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу / І. Рогатюк // Право України. – 2002. – № 2. – С. 79–82.
9. Чельцов М.А. Уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М. : Юрид. из-во Минюста СССР, 1948. – 624 с.
10. Щегель Н.І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н.І. Щегель. – К., 2007. – 18 с.
11. Дадонов С. Уголовное преследование фактически заподозренных лиц на досудебном производстве / С. Дадонов // Следователь. – 2002. – № 7. – С. 22–23.
12. Донской Д.Д. Функция уголовного преследования на этапе досудебного производства : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Д.Д. Донской. – Ростов-на-Дону, 2005. – 212 с.
13. Кузнецова С.М. Следователь в состязательном досудебном производстве по уголовному делу : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / С.М. Кузнецова. – Барнаул, 2005. – 205 с.
14. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Т.О. Лоскутов. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
15. Губська О. Поняття закриття кримінальної справи та закінчення кримінального переслідування / О. Губська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 4. – С. 109–112.
16. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
18. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Александренко. – К. : 2004. – 253 с.
19. Лившиц Л.В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Л.В. Лившиц. – Уфа, 1998. – 262 с.
20. Николайчук И.А. Соккрытие преступления как форма противодействия расследованию : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / И.А. Николайчук. – Воронеж, 2000. – 360 с.
21. Патрелюк Д.А. Протидія кримінальному переслідуванню в структурі злочинного механізму / Д.А. Патрелюк // Науковий вісник Луганського державного університету ім. Е.О. Дідоренко. – 2017. – № 2(78). – С. 282–290.
22. Патрелюк Д. Мета і завдання протидії кримінальному переслідуванню / Д. Патрелюк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 191–196.

В статье исследованы моменты начала уголовного преследования и противодействия ему. Доказано, что возникновение рассматриваемых явлений может не совпадать во времени, а также не зависит от стадии уголовного производства или принятия процессуальных решений. Определено, что возникновение уголовного преследования возможно и до начала уголовного производства – при осуществлении оперативной разработки. Момент начала противодействия уголовному преследованию автор связывает с конкретными действиями, бездействием или созданными препятствиями, направленными на предупреждение, решение или прекращение уголовного конфликта.

Ключевые слова: уголовное преследование, противодействие уголовному преследованию, начало противодействия, уголовный конфликт, оперативная разработка.

In the article the moments of the beginning of criminal prosecution and counteraction to it are investigated. It is proved that the appearance of the phenomena under consideration may not coincide in time, nor does it depend on the stage of criminal proceedings or the adoption of procedural decisions. It is determined that the emergence of criminal prosecution is possible even before the start of criminal proceedings – in the implementation of operational development. The author connects the moment of beginning of counteraction to criminal prosecution with concrete actions, inaction or created obstacles, directed on the prevention, the decision or the termination of criminal conflict.

Key words: criminal prosecution, counteraction to criminal prosecution, the beginning of opposition, criminal conflict, operational development.

